

Közös pontok és konfliktusok a Magyariskola Program fogadtatásában

1. BEVEZETŐ

Jelen írás Csete Örs *Javaslat a Magyariskola Program kimunkálására*¹ című vitairatára beérkezett mintegy 250 válasz elemzésére tesz kísérletet. A Javaslattban a határon túli magyaroknak szánt támogatások rendszerére vonatkozóan olvashatunk megállapításokat és ajánlásokat, majd a szerző² egy kísérőlevélben arra kérte a megkeresetteket, hogy véleményét 5 kérdés köré csoportosítva juttassa vissza a vitairat szerzőjének. Ez az 5 kérdés a következő volt:

1. Helytálló-e még a „szülőföldön maradás” nemzetstratégiai célja?
2. Szükséges-e a magyarországi, határon túlra irányuló oktatás-támogatáson változtatni? Ha igen, hogyan, merre?
3. Mi a véleménye Magyarország munkaerő piaci, demográfiai érdekeiről a határon túli magyarsággal kapcsolatban?
4. Mi legyen a szórványgyerekekkel?
5. Helyesnek tartja-e a Magyariskola Programban jelzett oktatás-fejlesztési irányt (3+1)?

Írásunk egyaránt akar összegző és értékelő lenni. Összegző azért, mert a beérkezett válaszokat egy adott módszertan szerint kívánjuk sum-mázni, illetve, ahol lehet, statisztikai elemzést is végzünk.

¹ Egyszerűség kedvéért az indító szöveget a továbbiakban *Javaslat*ként fogjuk aposztrofálni. Jelen elemzés részletesebb, az oktatáspolitikai beavatkozási területeket is taglaló változatát ld. a www.apalap.hu honlapon.

² A Javaslatt szerzője a határon túli magyar oktatásért 1999-ben létrehozott Apáczai Közalapítvány irodájának igazgatója.

Ám ugyanakkor értékelést is kell végeznünk, hiszen bizonyos adatok, vélemények önmagukban megfoghatatlanok, tágabb regionális és szakmai összefüggések nélkül keveset árulnak el a határon túli oktatásról és annak Magyarországról történő támogatásáról.

Mielőtt a válaszok kvantitatív és kvalitatív elemzésébe fognánk, szükségesnek érzünk néhány előzetes megállapítást tenni. A beérkezett vélemények tisztán szakmai, oktatáspolitikai elemzése ugyanis több szempontból is nehézkes volt:

1. *Fogalmi tágasság.* Már a Javaslatban, illetve a feltett kérdésekben olyan kisebbségpolitikailag „terhelt” kifejezésekkel is találkozunk, amelyek nagyon gyakran messzire viszik, vihetik az oktatási támogatások problémakörét. Ilyen kifejezések a „szülőföldön maradás”, „élhető szülőföld”, „szórványmentés”, „embermentés”, „nemzetstratégia”, „Magyarország érdeke” stb. Noha a Javaslat szerzője feltételezhetően érezte ezt, és a válaszokat kérdések köré szerveződve várta, ez nem minden esetben történt így. Nem egy esetben valamelyik kulcskifejezésről hosszas értelmezéseket olvashatunk, míg a feltett kérdések, illetve az ezekben rejlő oktatási kérdésekről jószerevel nem kapunk véleményt. A helyzetet még tovább bonyolította az a tény, hogy a javaslatban utalás történt a 2004. decemberi 5-i népszavazásra is, ami helyenként felszínre hozta a határon túli magyarok akkori sérelmi beszédmódját is.

2. *Fogalmi tisztázatlanság.* A Javaslatban több olyan szakkifejezés is található, amelyek – noha mindenkinek jelenthetnek valamit – szigorú, szakmai értelemben vett jelentése nem egyformán letisztult a különböző régiók oktatással (hivatalból vagy kisebbségi elköteleződésből) foglalkozó szakemberei számára. Ilyen például a „minőségbiztosítás”, „normatív finanszírozás”, „felnőttképzés”, „stratégia”, „hatáselemzés”, „adatbázis”, „hálózatosság” stb.

3. *Beszédmódok kavalkádja.* Mivel a Javaslatban szakmailag nem egyértelmű, valamint kisebbségi szempontból is terhelt fogalmakat találunk, nem véletlen, hogy a feltett kérdések különböző beszédmódokat generáltak. A későbbiekben erre részletesebben is kitérünk itt csak annyit jegyzünk meg, hogy általában a határon túli támogatásokban egyszerre, gyakran egymást kizáró módon érvényesül a nemzeti, kisebbségfeltő valamint a szakmai logika.

A válaszok elemzése úgy gondoljuk, nem csak a Javaslat fogadtatása szempontjából fontos, hanem azért is, mert a válaszadók által megfogalmazott, illetve az általunk beazonosítani vélt főbb tulajdonságok és prob-

lémák a határon túli magyar kisebbségi oktatás lényeges mozzanatait kívánják megragadni.

2. MÓDSZERTANI ELŐFELVETÉS

E néhány vonatkozást azért tartottuk fontosnak megjegyezni, hogy előrevetítsük azokat a módszertani problémákat, amelyekkel elemzésünk során szembe kellett néznünk. A különböző fogalmi bizonytalanságok és átfedések óhatatlanul kihatnak a számszerűsítésre törekvő összegzésre, de a kvalitatív értékelésre is. E korlátok jelzésével tehát tudatosítani akarjuk, hogy az alábbiakban közlendő statisztikák részben magukon hordozhatják a kutatók szubjektivitását is. Ez visszaköszönhet a kvalitatív elemzéskor is, ám ilyen esetekben ez természetesnek tekinthető.

Jelen értékelésben a két módszer teljesen egymásba épül. A beérkezett válaszokhoz először kvalitatívan „közelítettünk”: minden egyes beérkezett választ önálló szövegegységként kezeltünk, és első lépésben „strukturált” tartalomelemzésnek vetettük alá. Mivel adottak voltak a feltett kérdések (1-től 5-ig), először e szerkezet mentén próbáltuk meg beazonosítani, hogy a válaszadó milyen mértékben értett egyet a feltett kérdéssel (a kérdések jellege miatt ez csak az 1-es, 2-es és 5-ös kérdések esetében volt lehetséges, ugyanis csak ezekre a kérdésekre lehetett igen-nel, nemmel vagy részben igennel válaszolni).

Második lépésben igyekeztünk beazonosítani az egyes kérdések során felmerülő úgynevezett tematizációkat. Bizonyos tematizációk ismétlődése azonban mintegy felkínálta, hogy melyeket tekintjük kulcsszavaknak, azaz olyan leszűkített területeknek, amelyeknek az elemzése a későbbiekben különálló egységet alkothat. Minden egyes válaszhoz rendelhető véleményt (egyet ért vagy sem egy kérdéssel), valamint a tematizációkat és a kulcsszavakat adatbázisba rögzítettük. Ennek eredményeképpen végezetül egy közel 2700 itemből (sorból) álló adatbázist kapunk. A rögzítés során külön feltüntettük azokat a saját megjegyzéseket is, amelyek a későbbiekben a válaszok rendezése és értékelése szempontjából fontos lehet számunkra.

Következő lépésben az adatbázishoz hozzárendeltük az egyes válaszadók rendelkezésünkre álló fontosabb „kemény” adatait is: nem, ország, annak az intézménynek a típusa, ahová tartozik, az intézmény tevékenységének jellege, az intézmény fenntartója, az intézményhez „legközelebb álló” oktatási szint. Sok esetben a felkért hozzászóló egy adott oktatási

intézményhez tartozó alapítvány képviselője³ volt, ez esetben besoroltuk az oktatási intézmények közé (pl. egy felnőttképzéssel foglalkozó alapítványt vagy egyesületet felnőttképző intézményként soroltunk be).

A feltett kérdésekre beazonosított egyetértő vagy elutasító válaszokból, valamint a kérdésekhez rendelt kemény adatokból számszerűsített adatso-
rokat tudunk létrehozni, a mintegy 250 válasz fentiekben jelzett adatbázis-
ba történő rögzítése pedig problémafeltáró elemzést tett lehetővé.

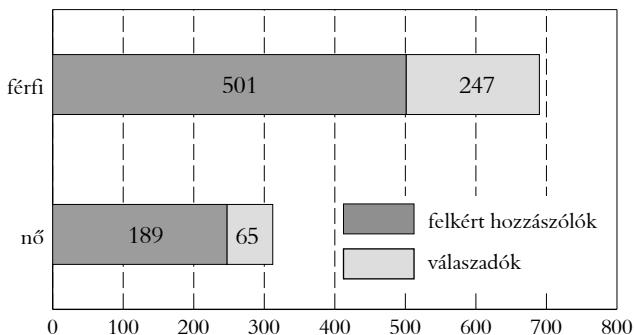
3. VÉLEMÉNYADÓK ÉS VÉLEMÉNYEK STATISZTIKÁJA

Ahhoz, hogy a válaszokat tágabb kontextusban is értelmezni tudjuk, fontos a válaszadók jellemzése is, a rendelkezésünkre álló alapinformációk alapján: nem, ország, annak az intézménynek a típusa, ahová tartozik, az intézmény tevékenységének jellege, az intézmény fenntartója, az intézményhez „legközelebb álló” oktatási szint.

A statisztikai elemzés első részében a felkért hozzászólók és válaszadók alapadatait fogjuk elemezni, a második részben pedig a feltett kérdésekre adott válaszok megoszlását (azon három kérdés esetében, amelyre egyértelmű igen/nem feleletet lehetett adni).

3.1. A felkért hozzászólók és válaszadók alapvető megoszlásai

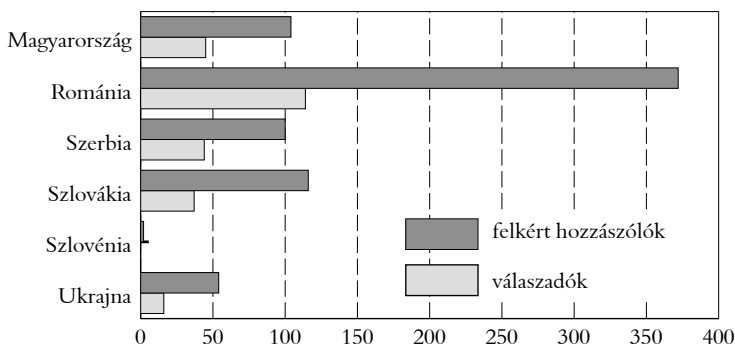
3.1.1. A felkért hozzászólók és válaszadók megoszlása „nem” függvényében

³ A határon túli magyar tannyelvű állami oktatási intézmények csak akkor pályázhatnak magyar állami támogatásra, ha létezik egy alapítvány amelynek nevében pályáznak. Ezért az iskolák többsége már rendelkezik valamilyen civil szervezettel: alapítvánnyal, egyesülettel stb. Ezen „civil szervezetek” képviselői ebből kifelé, általában valójában az adott oktatási (állami) intézményt is képviselik.

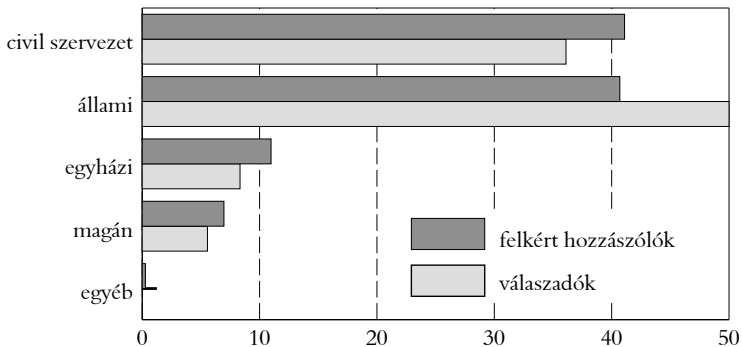
A Javaslat összesen 748 „helyre” lett elküldve, amely tulajdonképpen 691 személyt jelöl. A különbség abból fakad, hogy sok esetben ugyanazon személy több – legtöbbször kettő, de találtunk olyan személyt is, aki három-négy – intézményt is képvisel. A felkért hozzászólók és a válaszadók között jelentős *nemi aránytalanság* mutatkozik, amely a hagyományos szerepek domináns jelenlétét érzékelteti a kárpát-medencei közéleti szerepvállalásban. A nők aránya már a felkért hozzászólók között is jóval alacsonyabb volt a férfiakénál, annak ellenére, hogy az oktatási rendszerben dolgozók (elsősorban pedagógusokra gondolunk) között az arány éppen fordított előjelű. A válaszadók között a férfiak jelenléte még hangsúlyosabb, a beérkezett válaszok csupán 25%-át küldték nők. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy az oktatási rendszerrel való gondolkodást a férfiak sokkal magasabb arányban vállalják fel, mint a benne aktívan dolgozó, annak problémáival mindennapos munkájuk során találkozó nők.

3.1.2. A felkért hozzászólók és válaszadók megoszlása „ország” függvényében

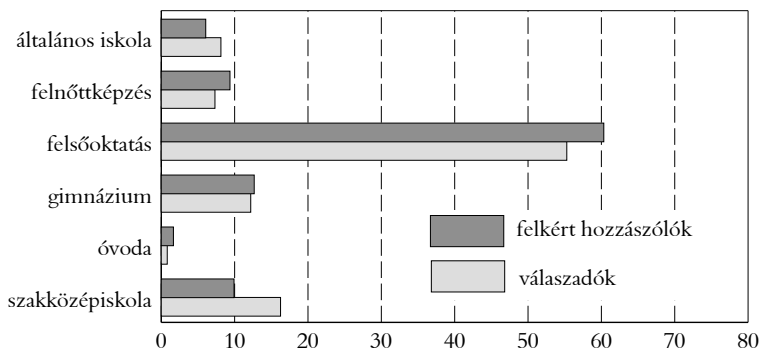
A felkért hozzászólók és a beérkezett válaszadók arányát tekintve láthatjuk, Magyarországról és Szerbia Montenegrből volt a legmagasabb a válaszadási hajlandóság, esetükben 4%-al több válasz érkezett be, mint amennyivel a felkérésben szerepeltek. (mindkét esetben a felkértek köréből 13–13% -os volt az arányuk, a beérkezett válaszok között pedig 17–17% -os arányt tapasztaltunk)

3.1.3. A felkért hozzászólók és válaszadók megoszlása az „intézmény típusának” függvényében

A feltett kérdésekre válaszolók fele állami intézményt képviselt, ezek többsége oktatási intézmény (iskola, egyetem stb.), de kiemelkedően magas a civil szervezetek aránya is 35%, melyet az egyházi szereplők követnek közel 10%-kal. A civil szervezetek között található a pedagógus szervezeteket is, összesen 12 szervezet válaszolt a feltett kérdésekre. A válaszadók között a kutatással, vagy kutatással is foglalkozó intézmények képviselőinek aránya 6,7%, a politikai szférához vagy közigazgatóshoz köthető válaszadók aránya pedig 11%.

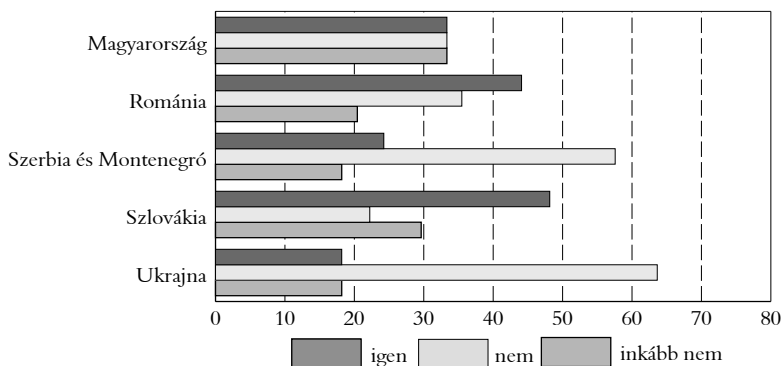
3.1.4. Az oktatási intézményeket képviselő felkért hozzászólók és válaszadók megoszlása az „intézmény szintjének” függvényében

A felkért hozzászólók és a válaszadók között domináns a felsőoktatás képviselőinek jelenléte. Amennyiben közoktatás, felsőoktatás és felnőttképzés kategóriáira osszuk a beérkezett válaszokat, úgy az arány 38–55–7% lesz.

3.2. A válaszadók véleményének megoszlása 3 kérdésről

3.2.1. Helytálló-e még a „szülőföldön maradás” nemzetstratégiai célja?

A válaszadók megoszlának e feltett kérdés tekintetében: *nagyjából azonos arányban vannak azok, akik szerint a „szülőföldön maradás” doktrínája önmagában még helytálló, illetve azok, akik ezt elutasítva az „élhetőbb szülőföld” kifejezést választották (36 és 37 százalék).* Az elutasítók és a bizonytalanok (akik bár helytállónak tartják az otthonmaradást, de csak bizonyos gazdasági feltételek megteremtésével fogadják el, ez pedig inkább az élhetőbb szülőföldet jelenti) magas aránya azt jelzi, hogy az elmúlt 15 évben lezajlott társadalmi-gazdasági változások, (Magyarország és Szlovákia Európai Unió csatlakozása, valamint Románia várt tagsága) hatására az otthonmaradás doktrínáját a válaszadók jelentős része már kiüresedettnek érzi, helyette inkább a gazdasági feltételek regionális megteremtését látják szükségszerűnek a migráció és asszimiláció ellenszereként.

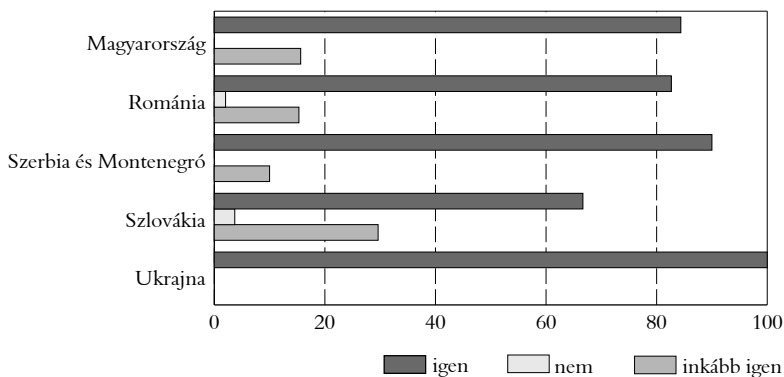
Regionális bontásban elemezve a kérdést még szembeötlőbb, hogy az otthonmaradás kérdése milyen szoros összefüggésben áll a gazdasági tényezőkkel. A Kárpátaljáról és Vajdaságból érkezett válaszok utasítják el legnagyobb mértékben 64–58% -ban a szülőföldön maradást és választják helyette az „élhetőbb szülőföldet”. Csupán 18–24%-uk érzi még mindig helytállónak a nemzetstratégiai célt önmagában.

Velük ellentétben, a jobb gazdasági helyzetben lévő országokból – Szlovákia és Románia – beérkezett válaszok 48–55 %-ka szerint még mindig helytálló a gondolat, nem kell helyette más doktrínát bevezetni.

A válaszok regionális megoszlása mindenképpen azt jelzi, hogy határon túli területeken élő válaszadók számára az *otthonmaradás akkor válik újra valóságos céllá, ha megteremtődnek a megélhetéshez szükséges gazdasági feltételek.*

3.2.2. Szükséges-e a magyarországi, határon túlra irányuló oktatástámogatáson változtatni?

A válaszadók véleményét a támogatási rendszer változásának szükségességéről meggyőzően támasztja alá az a tény, hogy csupán 3 válaszadó jelezte, hogy elégedett a jelenlegi rendszerrel és nem szeretne annak egyetlen szegmensében sem változásokat.

Regionális bontásban vizsgálva a feltett kérdésre érdemben válaszolókat, a fenti grafikonban látható, hogy Felvidéken a legmagasabb az „inkább igen-inkább nem” állásponton elhelyezkedők aránya, legalacsonyabb pedig – gyakorlatilag nulla – Kárpátalja esetében.

Az egyértelműen látszik, hogy minden régióban, és a magyarországi válaszadók körében is nagyon magas a változtatás iránti igény.

3.2.3. *Helyesnek tartja-e a Magyariskola Programban jelzett oktatásfejlesztési irányt (3+1)?*

A feltett kérdésre összesen 165-en válaszoltak, regionális szinten nem tapasztalható szignifikáns eltérés a válaszokban. Összességében tekintve a *válaszadók 89–90 százaléka helyesnek tartja a Javaslatban megfogalmazott oktatásfejlesztési irányt, származási országtól, nemtől, intézménytől függetlenül nagyjából azonos mértékben.*

4. VÉLEMÉNYEK RENDSZEREZÉSE

4.1. Válaszok társadalmi, regionális beágyazottsága

A beérkezett véleményekből a tudás (jelen esetben: az oktatási támogatásokra vonatkozó tudás) társadalmi, regionális beágyazottságát meszszemenően kitapinthatjuk: *érvelésük során a válaszadók elsősorban saját szűkebb régiójuk példáival élnek, a támogatási javaslatok pedig a saját szakterületüket érintik.* A vélemények gyakran csak lobbizásnak, azaz a saját régió/szakterület érdekében kifejtett érdekérvényesítésnek tekinthetők: a felsőoktatási intézmények képviselői a felsőoktatás mellett voksolnak, a civil szervezetek a civil szervezetek megerősítését tartják üdvözítőnek, a politikai szféra képviselői a politikum felelősségét hangsúlyozzák, a felnőttképző intézmények elsősorban a felnőttképzés fontosságát emelik ki, a határmenti régiókból, településekből származó vélemények a határ menti együttműködésben bíznak. Hasonlóképpen a vajdasági hozzászólók a vajdaságiak, az erdélyi az erdélyiek sajátosságait, a kárpátaljai a kárpátaljai, a felvidéki a felvidéki problémákat feszegeti, az egyházi kötődésűek az egyházak fontosságát emlegetik.

Természetesen néha találunk kivételeket is, főleg a magyarországi szakértői hozzászólások esetében tapasztalhatunk némi kárpát-medencei kitekintést. Ám tegyük azt is hozzá, az ilyen vélekedés meglehetősen kevés. A vélemények társadalmi beágyazottságát értelmezhetjük természetes jelenségeként is, hiszen mi sem egyértelműbb, mint a saját világ nyilvánvaló és látens oldalainak közeli ismerőiként ehhez a tapasztalatanyaghoz nyúlni. A regionális beágyazottságot azonban hiányként is értékelhetjük, nevezetesen a határon túli magyarok oktatására vonatkozó közös tudásának és szolidaritásának kvázi hiányaként. A különböző régiók képviselői valamilyen mértékben ugyan tudnak egymás oktatással

kapcsolatos dolgairól, ám ez vagy nem artikulálódik, vagy ha igen, akkor leginkább csak valamiféle magyarországi támogatáspolitikai szűrőn, illetve kölcsönös „irigységi láncon” keresztül érvényesül: az erdélyiek rendszerint demográfiai érveket sorakoztatnak fel amellet, hogy részarányukhoz képest legyenek támogatva, a vajdaságiak érvelésében előjön, hogy nekik még nincs önálló egyetemük, szemben a többi régióval, a kárpátaljaiaknál a beregszászi főiskolának az erdélyi Sapientia-EMTE mintára, külön költségvetési sorként történő támogatása a cél.

Míg az egyes régiók között (gyakran nem-ismereten alapuló) partnerség vagy látens konfliktus érzékelhető, addig a *Magyarország és az egyes régiók közötti kapcsolatok inkább hierarchikus berendezkedésűek, és gyakran konfliktusokkal is terheltek*. E viszonyrendszer valójában fordítottan hierarchikus: itt Magyarország az, aki mindig köteles adni, a határon túli pedig az, akinek nem kötelező mindig elszámolni. A határon túli magyarok támogatásának mintha létezne egy ki nem beszélt „pornográfija is”: a határon túli magyarok (intézményi képviselői) arra törekednek, hogy minél nagyobb támogatásokat (pénzeket) szerezzenek meg az anya(g)országtól,⁴ de cserében csak annyit tudnak felajánlani: „szép (magyar) vagyok”, „a tied vagyok”, „érted élek”. E kontextusban az elszámoltathatóság, tervezhetőség meglehetősen háttérbe szorul vagy teljesen elmarad. Mindezt tetézte a 2004. decemberi népszavazás (és a Javaslatban való megemlítése), amelynek következtében az érzelmi politizálás és érdekérvényesítés még inkább továbbélt. Ugyanakkor azt is kell a válaszok alapján látnunk, hogy a Magyarországról jövő támogatások értékelése során egyre több olyan vélemény hangzik el, miszerint ezeket a támogatásokat és felhasználásukat hatékonyabban kellene követni.

4.2. Beszédmodok – 1

Említettük már, hogy az oktatási támogatások során a politikai és szakmai érdekek gyakran ütköznek, és ennek megfelelően a beérkezett válaszok is különböző beszédmodokat hoznak létre.

Korábbi kutatási tapasztalataink és jelen vélemények elemzése során is láthatjuk, hogy az *oktatástámogatás nem tud kisebbségi környezetben puszt-*

⁴ A kifejezés utalás arra, hogy a magyarországi oktatási támogatások jelentős része infrastrukturális (anyagszerű) beruházás.

tán szakmai kérdéssé válni. Jól példázza ezt az is, hogy a Javaslat kapcsán megfogalmazott felvetések is szakmai és politikai vetületeket egyaránt tartalmaznak. Az oktatási támogatások a politika és a szakma mentén szerveződnek, és mivel a politikához közelebb álló szereplők erősebb érdekérvényesítési potenciállal rendelkeznek, mint a szakmai szereplők, a támogatások is gyakran politikai mezt ölthetnek. Ez jelen vizsgálatunkban látszik abból is, hogy *a beérkezett vélemények között kisebb arányban találunk pl. hús-vér pedagógusokat, mint politikai pártokhoz vagy kisebbségi érdekképviselőhöz kapcsolódó szereplőket.*

Több gyakorló pedagógus (amúgy viszonylag rövid válaszában) értetlenül áll az oktatási kérdések nemzetpolitikai, nemzetstratégiai összefüggésekben való tárgyalásával szemben, és – érthető okokból – elsősorban olyan szakmai kérdéseket feszeget, mint például a pedagógiai továbbképzések vagy a módszertani megújulás lehetőségei, a felnőttképzés fontossága stb. E szembeállítás ugyanakkor fordítva is érvényes, hiszen az érdekérvényesítéshez közeli szereplők pedagógiai kérdéseket ritkán vagy egyáltalán nem említenek, legfeljebb az oktatás minőségét vagy színvonalát hangsúlyozzák különböző összefüggésekben.

Ahhoz, hogy az oktatási támogatásokkal kapcsolatos érveléseket feltárjuk, úgy gondoljuk, lényeges különbséget tennünk különböző beszédmódok között. Jelen esetben a felosztás kritériumát magának a kisebbségi közösségnek és oktatásának (a megválaszolt szövegben beazonosítható) célja adja. Ez alapján négy beszédmódot azonosíthatunk be:

- Az egyik sarkalatos beszédmódot *nemzetmentőnek* nevezhetjük, amelynek lényege, hogy a szöveg a kisebbségi lét fenyegetettségére épül, ezen belül az oktatás és támogatása úgy jelenik meg, mint e mentési akciónak egyik eszköze. Ebben a logikában ez a mentés elsősorban a kisebbségi politizálás része, ezért nem kell meglepődni azon, hogy az oktatási támogatások során a politikának meghatározó szerepet tulajdonítanak.
- Egy másik beszédmód az ún. *projektnyelv*: ebben az esetben a kisebbségi oktatás úgy jelenik meg, mint egy megoldandó kérdés, amelyre stratégiát kell alkotni, majd ehhez eszközöket kell rendelni, az eredményeket pedig követni, mérni kell.
- Egy harmadik beszédmódot a *szakmabeliség nyelve* képvisel: itt a szakmát mintegy belülről ismerő szereplő érveléseire, véleményeire kell gondolnunk. A gyakorló pedagógus, egy egyetemi tanár vagy egy felnőttképző intézmény vezetője belülről ismeri

szakterületének oktatással, képzéssel kapcsolatos folyamatait, ezért meglátásait egyrészt áthatja ez a belterjesség, ám másrészt olyan valós, aktuális kérdésekre hívja fel a figyelmet, amelyek komoly visszajelzések lehetnek az oktatási támogatások döntéshozói számára.

- Negyedik nyelvezetként a *szakértői beszédmódot* különíthetjük el. A szakértő valamelyik tudományág nevében az oktatási folyamatot, illetve a támogatásokat mintegy kívülről szemléli, és érvelésében gyakoriak a regionális és történeti összehasonlítások.

Egy véleményen belül többféle beszédmód is élhet egyszerre, ám úgy gondoljuk valamelyiknek dominánsnak kell lennie. Noha a különböző beszédmódok mindegyik régióban és oktatási szinten jelen vannak, kellő általánosítással szemlélve annyi mindenképpen kijelenthető, hogy a szakértői beszédmód jobbra magyarországiak esetében érhető tetten, az elterjedtebb szakmabeliség a felvidékiek és a pedagógusok körében, a nemzetmentő nyelv (noha mindenhol jelen van) markánsabban jelenik meg Kárpátalján és az egyházi szereplőknél, mint a többi régióban és szervezetnél. A projekt nyelv leginkább az anyaországiak és a felnőttképzésben érdekelt intézmények esetében azonosítható be.

4.3. Beszédmódok – 2

A válaszokból kibontakozó beszédmódokat a válaszadás célja szempontjából is megkülönböztethetjük. A megkeresett személyek, szereplők zöme természetesen valamilyen módon érdekelt a határon túli magyar oktatás ügyében (hiszen feltételezhetően így került az Apáczai Közalapítvány látókörébe is), de a tényleges válaszadók zömének a megkeresés két másik szempontból is fontossá vált.

- Egyrészt vélt vagy valós, korábbi vagy nagyon aktuális sérelmet közölhetett, amelynek során a válaszadás a *panaszfal funkciót* töltötte be;
- Másrészt a válaszadás ürügyül szolgált valamilyen saját ügy vagy ötlet megfogalmazására, az ennek az érdekében kifejtett *lobbitévékenységre*.

E szerint a Javaslatra adott válaszokat a panasz és a lobbizás közötti ingadozásokként is felfoghatjuk. Noha egyik dimenzió létjogosultsága sem kérdőjelezhető meg, ez a két véglet mindenképpen jelzi, mennyire nehéz

objektív képet kapni az oktatási támogatások megítéléséről. Mint korábban is említettük a válaszadók elsősorban saját közvetlen tapasztalataira építenek, majd a válaszadás képzelt szándéka alapján átfordulnak vagy valamilyen sérelem felemlítésébe vagy egyéni, intézményi projektjeik mellett érvelnek, gyakran teljesen megfelelkezve a feltett kérdésekről.

4.4. Válaszadói stratégiák

Külön elemzés tárgya lehetne a válaszadói stratégiák leírása. Ezek közül mindenképpen meg kell említenünk a válaszadók bemutatkozásának kérdését: a levelek elején gyakran olvashatunk valamilyen bevezetőt a szerző személyére vonatkozóan. Ezek a szövegindítások vagy kompetencia alapúak, azaz azt hivatottak igazolni, hogy a válaszadó mennyire (belterjesen) ért vagy éppenséggel nem ért az oktatási kérdésekhez,⁵ vagy moralizáló jellegűek, azaz a válaszadó mintegy elhelyezi magát a nemzeti elköteleződés színterén, vagy a magyar-magyar kapcsolatok síkján. A teljesség igénye nélkül továbbá meg kell említeni azokat a válaszadókat is, akik egyszerűen közlik, hogy nem érnek rá válaszolni, azonban nagyon fontos kezdeményezésnek tartják a Javaslatot – és jó munkát kívánnak!

A levélírók közül érdemes külön megemlíteni az intézményi válaszadókat is, azaz azokat a válaszokat, amelyeket egy intézményhez tartozó személyek küldenek. Itt három változatot tudunk beazonosítani: egyrészt léteznek a „*kollektív*” válaszadók, akik közösen, előzetes tanácskozás után megfogalmazzák álláspontjukat, másrészt léteznek a „*látszatindividualista*” intézményi válaszadók, akik úgy tesznek mintha előzetesen nem egyeztettek volna,⁶ harmadrészt pedig léteznek az *individualista* intézményi válaszadók, akik saját markáns véleményüket intézményi köntösbe álcázzák.

⁵ Az oktatás azonban – szokták mondani – olyan, mint a foci: ehhez mindenki ért. Ezért nehéz eldönteni ki ért vagy nem ért az oktatáshoz, és ezért is hat furának, hogy például a Szülőföld Alap oktatási testületének egyik meghatározó alakja azzal kezdi véleményét, hogy ő „nem oktatási szakértő”.

⁶ E látszatindividualizmusra tipikus példa a hivatalnokszerű válaszadás. A Külügyminisztériumból érkezett vélemények közül kettő meglehetősen hasonlít egymásra. Valószínű az egyik elkészült választ átküldték a másik kollégának, aki diákos módon helyenként átrva, ám helyenként az eredeti mondatrészeket megőrizve kissé „átfofozta” a kapott szöveget, majd azt küldte el saját véleményként.

4.5. Problémamátrixok a feltett kérdések kapcsán

A válaszadói intenciók és a használt nyelvezetek számbavétele után térjünk rá a feltett kérdésekre adott válaszok tartalmi kifejtésére. A korábbiakban felvillantottak valójában arra szolgáltak, hogy jelezzük, a határon túli oktatási kérdésekről milyen megközelítések vannak forgalomba, illetve azt is, milyen sikamlós ez a terep, ha valamit egyértelműen akarunk állítani. Láttuk azt is, az oktatási támogatásokról szóló vélemények, egyszerűs mind a beérkezett válaszok társadalmilag és regionálisan is beágyazottak, ezért a továbbiakban a feltett kérdéseket, valamint a szakmai problémákat e szempontok szerint is fogjuk tárgyalni.

Elemzésünknek ennek a szakaszában úgy tekintünk a felkérő levélben szereplő kérdésekre és az azokban rejlő kulcskifejezésekre, mint hívószavakra. Az alábbi ismertetés egyfajta problémafeltárás részének tekinthető, ezért a gyakori és az egyedülálló, egyszerű vélemények egyaránt lényegesek voltak.

4.5.1. Vélemények a szülőföldön maradásról (1. kérdés)

Mindegyik régió esetében a *szülőföldön maradás problémaköre a migráció ellentettjeként jelenik meg*. A szülőföldön maradni ezek szerint annyit tesz, mint otthonmaradni, „helybenmaradni”, „helytállni”. E folyamat ellenébe mutathat azonban az egyének döntése, amit sok esetben gazdasági racionalitás vezérel (munkanélküliségtől, kilátástalanságtól való félelem), ám sokan elismerik, kényszeríteni senkit sem lehet/szabad az otthonmaradásra. Felvidék és Erdély vonatkozásában a szülőföldön maradás összefüggésbe hozható egyfajta belső regionalizmussal: a szülőföldön maradás más és más kihívást jelent a tömbben és a szórványban élőknek. Állítások szerint „könnyebb” a tömbben otthonmaradni, mint a szórványban magyarként boldogulni. Erdélyben továbbá elhangzik az is, hogy az otthonmaradás feltételeinek megteremtése gördülékenyebb nagyvárosi kontextusban, mint falvakban.

A *szülőföldön maradás „kezelésének”* kérdésében mondhatni mindegyik régió képviselője elismerte, hogy az oktatással, anyanyelvű iskolákkal lehet mérsékelni ezt a folyamatot, ám míg Kárpátalján az anyanyelvű oktatás kvázi öncélként jelent meg, a többi régióban többen hangsúlyozták az oktatás és a munkaerőpiac összehangolását.

Fontos megjegyezni azt is, hogy a szülőföldön maradás legideologikusabban és legátropolitizáltabban, azaz mintegy „nemzeti kényszerként”

Erdélyben és Kárpátalján tematizálódik. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy e két régióban nagyobb intenzitású a képzelt közösség szimbolikus megvetése az „elmenőkkel” kapcsolatosan, mint a másik két országban. Felvidéken az elmenők jobbára „visszahívható” személyeknek minősülnek, akiknek „erkölcsi kötelességük” lenne hazamenni, Vajdaságban pedig – noha érzékelik a demográfiai veszteségeket és az ebből származó egyéb közösségi hátrányokat – mégis sokkal nagyobb toleranciával viseltetnek a kivándorlókkal kapcsolatosan. Gyakran elhangzó vélemény az is, hogy már önmagában akár az is előny (nemzeti nyereség) lehet, hogy ha valaki Magyarországra megy, és nem távolabbi nyugat-európai országba.

Érdekes megjegyezni, hogy az Európai Unió vélt vagy valós kihatásai meglehetősen kis mértékben tematizálódnak e témakörben. Felvidék esetében egyfajta negligálás tapasztalható, az EU mintha nem is létezne, vagy nem játszana közre a szülőföldön maradás kapcsán. Erdélyben némi optimizmussal tekintenek az EU-s csatlakozásra, ám ugyanakkor sokan vannak azok is, akik úgy gondolják az EU felgyorsítja majd a kivándorlási folyamatokat.

A regionális összehasonlításból az is kitűnik, hogy míg mondhatni konszenzusos alapon a szülőföldön maradás majdnem mindenhol nemzeti, nemzetstratégiai kérdés, addig Vajdaságban többek között ez nyelvi-adminisztrációs kérdésként van tálalva. A vajdasági válaszolók jelentős része úgy gondolja, az otthonmaradásnak akkor lenne nagyobb esélye, ha olyan közigazgatási autonómia valósulna meg, amely hivatalos intézményeiben a magyar nyelv használata is természetes jelenség lenne. Amíg ez nem valósul meg – állítják – az elvándorlás folyamatos lesz.

A magyarországi válaszadók hangsúlyozták a leginkább, hogy a szülőföldön maradás túl az oktatási, migrációs vetületeken komoly gazdasági kérdés, amelyre kihatással van az Európai Unió csatlakozás is, és éppen ezért érdemes lenne közös európai gazdasági térségben elgondolni a szülőföldön boldogulást. Éppen ezért e problémakör nem csak gazdasági, hanem politikai kérdéssé is válik. Az oktatási támogatásokat, az anyanyelvű oktatás fontosságát tehát ezekhez a dimenziókhoz kell igazítani. Az is megjegyzendő egyébként, hogy a szülőföldön maradás kérdését részben elavultnak, kiüresedettnek tekintve az anyaországiak szolgálták a legtöbb alternatív kifejezést, és értelmesszerűen koncepciót is, mint például: „szülőföldön boldogulás”, „magyarként való boldogulás”, „örökség”.

4.5.2. Vélemények a támogatási rendszerről (2. kérdés)

A Javaslásban feltett második, az oktatástámogatásra vonatkozó kérdés szütle talán a legtöbb, leghosszabb válaszokat, és talán itt érhető tetten a legnagyobb mértékű konszenzus is: *a megkérdezettek nagy többsége egyetértett azzal, hogy változtatni kell a jelenlegi rendszeren.*

Előljáróban annyit azonban le kell szögeznünk, hogy véleményünk szerint a határon túli magyarok oktatási támogatása nem csak Magyarország feladata, pontosabban a többségi államok elsőrendű kötelessége. Ezért nem lehet minden határon túli oktatással kapcsolatos hiányosságot a magyar támogatáspolitikán számon kérni. A magyarországi támogatáspolitikán elsősorban a támogatások mértékét, elosztásának módját és a támogatások szakmai, illetve pénzügyi hasznosulását lehet csak számon kérni.

Az oktatási támogatások a határon túli magyaroknak nyújtott támogatások részét képezik, és mint ilyenek, állandóan ki vannak téve a magyarországi és határon túli politika beleszólási kényszerének. Másfél évtized alatt azonban, mintha a szakmai érdekérvényesítés nagyobb eltérkeltséggel szeretne intézményesülni.

Általánosságban tekintve a támogatási rendszer szintjén kikapintható egy *sajátos ellentmondás*: a szakma felől nézve az oktatás minőségének, működésének, működtetésének és hatékonyságának kellene előtérbe kerülnie, a politika felől azonban a magyar identitás, a nemzettudat operacionalizálásának mentén szerveződő támogatási elvek és projektek kerülnek előtérbe. A kisebbségi oktatás természetesen szoros összefüggésben van a nemzeti identitás megőrzésével (a szórványban és interetnikus régiókban különösképpen), ám a támogatáspolitikában mintha az a logika érvényesülne, hogy a kisebbségi magyar oktatási intézményrendszer külső támogatása automatikusan együtt járna a kisebbségi oktatás hatékonyságával és minőségével. A támogatások elsősorban intézményi kereteket, illetve ezek megszilárdítását vagy kialakítását tudják megcélolni, ám az a fontos kérdés, hogy mindebből, hogyan lesz szabályozott oktatási folyamat vagy pedagógiai probléma (netán siker), nagyon ritkán feszegetett kérdés. Mindez érthetőbbé válik, ha arra gondolunk, hogy az elmúlt másfél évtizedben például a kisebbségi oktatási, pedagógiai kérdések kutatására elenyésző mértékű összegeket fordítottak, vagy például osztálytermi megfigyelésre feltételezhetően sosem adtak (ám lehet, sosem igényeltek) pénzt.

A támogatási rendszer jelenlegi helyzetére vonatkozóan sok tekintetben visszaköszön a Javaslattal mellékletében közölt A határon túlra írá-

nyuló oktatási támogatás magyarországi elosztórendszerének kritikája c. írásban foglaltak kiemelt pontjai. A válaszadók szerint is ez a rendszer valójában nem is rendszer, hanem rögtönzések, *ad hoc* jellegű ötletek alapján megvalósított támogatások, amelyek során a poltikának, a határon túli és a magyarországi poltikai eliteknek nagy a befolyása, ezért a szakmai szempontok meglehetősen háttérbe szorulnak. A rendszer (ha egyáltalán annak nevezhető) nem kellőképpen tervezett, nem egységes, nem kiszámítható, esetleges, helyenként pedig túlszabályozott, a támogatások felaprózódtak, az egyes programok között nincsen meg a kellő összhang, gyakran a támogatások között sincs folytonosság, nincsenek kellőképpen figyelembe véve a helyi sajátosságok és források sem, a kiírások nem követelnek önrészt, az elszámoltatás sem kellőképpen szigorú stb. Mindezekből az is következik, hogy a támogatási rendszer olyan pályázati kultúrát éltet, amelyben nem működnek a szakmai egyeztetések. Mindegyik régióban megfogalmazódott az is, hogy a támogatások egyfajta klientarizmust hoznak létre, azaz kialakult azok köre, akik rendszeresen nyernek támogatást.

A rendszerkritikákat regionálisan vizsgálva felvillanthatunk néhány konfliktusra utaló véleményt is. Felvidéken a támogatások céljáról egyrészt a közoktatás és felsőoktatás közötti ellentéteket kell látnunk,⁷ a felsőoktatás szintjén pedig azt, hogy sokan sérelmezik, hogy az állami felsőoktatási intézmény sok pénzt kapott infrastruktúrájának bővítésére. Mindkét esetben valójában az új, szlovák állami, magyar nyelvű intézménynek, a Selye János Egyetemnek juttatott támogatásokról van szó. Érdekes azonban, hogy a javaslatoknál azonban nem körvonalazódik intenzíven a közoktatási rendszerhez kapcsolódó projektek támogatása, hanem szintén a felsőoktatáshoz közeli tudományos műhelyek támogatása, valamint a friss diplomások ösztöndíjszerű támogatása jelenik meg.

Erdélyben a közoktatás és felsőoktatás közötti támogatások aránya szintén visszaköszön, és a felsőoktatás esetében pedig az állami és magán-szféra közötti különbségek hangzanak el. Itt is látni kell, hogy e két konfliktusforrást valójában a Sapientia-EMTE-nek juttatott támogatások (mértéke) váltotta ki. Valójában a Babes-Bolyai és Sapientia közötti konkurenciáról van szó: előbbi sérelmezi, hogy noha magyarul oktatnak, az

⁷ A felsőoktatásnak jutott nagyobb támogatás kérdése több helyen is említésre került (más régiókban is), valószínű azért, mert a Javaslatban is van egy erre utaló mondat: a támogatások 80 százaléka a felsőoktatási intézmények támogatására irányul.

utóbbihoz képest arányaiban kevesebb támogatást kapnak, pedig az állami intézmény – véleményük szerint – minőségibb oktatást nyújt.⁸

Erdélyben még legalább három szinten találhatunk érdekellentéteket.

- Ezek közül az egyik a tömb és szórvány között ellentét: noha sokan azt állítják, hogy a szórványok támogatására igenis oda kell figyelni, ezzel párhuzamosan él az vélemény is, hogy a szórvány támogatása nem mehet a tömbben élők rovására, tömb nélkül ugyanis a szórvány sem rövid, sem hosszú távon nem létezhet.
- A másik markánsan megmutató ellentét az oktatási támogatások döntéshozatali módjára vonatkozik, nevezetesen arra, hogy egyre nagyobb a helyi szakmai lobbis, amely azt követeli, hogy nagyobb mértékben vegyen részt az elosztásokban.
- A harmadik ellentét a támogatandó intézmények körül bontakozik ki: arról van szó ugyanis, hogy érdemes-e új intézményeket támogatni vagy sem. Mint korábban említettük, a válaszok regionális és társadalmi beágyazottsággal bírnak, így a korábban létrejött intézmények képviselői amellet érvelnek, hogy új intézményeket sem létrehozni, sem támogatni nem szabad. A már létező intézmények esetében továbbá felmerül az is, hogy a működési költségeket „normativizálni” kellene, azaz azt mintegy alanyi jogon kellene nekik odaítélni.

Az Erdélyben megfogalmazódó javaslatok közül még további kettőt kiemelnénk: a munkaerőpiaci beilleszkedést elősegítő projekteket, valamint a többségi nyelv elsajátítására vonatkozó elképzeléseket. Az előbbi teljesen érthető, hiszen az oktatásnak munkaerőpiaci kimenete is kell, hogy legyen, a második azonban – noha teljesen jogos – valójában ütközik azzal az elvvel, hogy magyarországi támogatások nem vehetnek át más állami feladatokat. Ez a mozzanat azonban elvezet a helyi támogatások szerepére is.

A kárpátaljai vélemények sok ponton találkoznak a többi országból érkezett kritikákkal, de természetesen itt is találunk sajátosságokat. A legélesebb kritika az, Kárpátalján „egymást átfedő hálózatok” jöttek létre, és ezek mindegyike igényt tart a támogatásokra. A konkrétumok

⁸ Elemzésünkben nem kívánunk „igazságot” tenni, azaz nem vizsgáljuk az állítások igaz vagy hamis voltát. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a vádak a kívülálló számára könnyen megkérdőjeleződhetnek, hiszen egyrészt egyik szereplő sem fogalmazta meg, mit ért „minőség” alatt, másrészt pedig az EMTE-n nagyon sok olyan oktató van, aki a Babes-Bolyairól jött át, illetve jelenleg ott is tanít

szintjén ez valójában a KMKSZ és az UMDSZ közötti konfliktusra utal, nevezetesen arra, hogy az utóbbi egyre több oktatási támogatáshoz jutott, amelynek hasznosulásáról nincsenek megbízható adatok. Ennek következtében sokan úgy látják, a (szórvány) támogatásokkal valójában nem „embermentés”, hanem „pénzmentés” valósul meg. A kisebbségi elitek konfliktusából kifolyólag talán Kárpátalján fogalmazódik meg legelősebben a szakmai projektek (módszertani segédanyagok, tankönyvek stb.) támogatásának igénye. A normatív támogatás kérdése itt is felbukkan, és valójában a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Főiskola támogatásának állandósítását jelenti.

A vajdasági rendszerkritikában is tetten érhetjük az előbbieken felillantott mozzanatok, új elemként talán a szakmai párbeszéd hiányát említhetjük meg. Az elosztás módjában itt is ellentét feszül: van, aki az alkuratóriumi rendszert bírálja, mert így csak egy szűkebb, a politikumhoz közelebb álló réteg jut támogatásokhoz, és vannak olyan vélemények is, miszerint éppen a helyi szakmai, civil szervezeteknek kellene nagyobb beleszólást adni. A támogatási javaslatoknál leghatározottabban (Felvidékhez hasonlóan) a fiatal pályakezdők, pedagógusok támogatása, a pedagógus továbbképzések és kutatások jelennek meg. Akárcsak Erdélyben, itt is megfogalmazódik a munkaerőpiaci esélyeket növelő kétnyelvűség támogatása.

Érdekes megfigyelni, hogy a támogatási rendszer kritikájában a magyarországi válaszadók is osztoznak a határon túliakkal, ám a javaslatok szintjén itt tapasztalhatjuk a legpragmatikusabb válaszkeresést. Az anyaországiaknál a kifejezetten oktatási, pedagógiai vetületek viszonylag kevésbé jelennek meg, de mégis egy erős projektszemlélet uralkodik. Eszerint a támogatásokat jó előre meghatározott célokhoz kellene igazítani, a rendszerbe visszacsatolási pontokat kellene beépíteni, az eddigi és majdani támogatásokról is hatásvizsgálatokat kellene készíteni (pl. ingatlantérkép). Mindezen folyamatokban az Oktatási Minisztériumnak, valamint az oktatás kutatásának nagyobb szerepe kellene legyen.

4.5.3. Vélemények Magyarország érdekéről (3. kérdés)

A felkérés harmadik kérdése arra vonatkozott, mi Magyarország sajátos érdeke, illeszkedjen-e a magyarországi oktatástámogatás a hazai demográfiai és munkaerőpiaci trendekhez? A válaszadók zöme igenlően válaszolt a felvetésre, azaz sokan úgy gondolják, hogy a mai Magyar-

országnak figyelembe kell venni a határon túliakban rejlő potenciált, és ez érvényes a demográfiai és munkaerőpiaci trendek esetében. Ebben a koncepcióban a határon túli magyarok úgy tételeződnék, mint egyfajta „demográfiai pótlék”, amelynek az a rendeltetése, hogy kiegészítse a magyarországi demográfiai „hiányt”.

A megkérdozettek többsége ugyanakkor amellet is érvel, hogy a határon túliakat (főképp a hiányszakmákban) érdemes foglalkoztatni, és a munkavállalást, a vendégmunkát is támogatni kell, hiszen ez által az otthoni családok megélhetése is nagyobb mértékben biztosított. Fontos itt megjegyezni, hogy míg a foglalkoztatás tekintetében konszenzus van az egyes régiók között, az érvelések szintjén egyfajta cezura tapasztalható a magyarországiak és a határon túliak között. Míg előbbieik jobbra teljesen befogadó álláspontra helyezkednek a határon túliakkal szemben, ezen utóbbiak meglehetősen idegenellenességgel úgy érvelnek, hogy Magyarországnak elsősorban őket kellene foglalkoztatnia és nem más („idegen”) nációk tagjait.

Egy másik idevágó véleménycsoport szerint Magyarországnak közös fejlesztésekben kellene gondolkodnia, és a befektetőket kellene támogatnia annak érdekében, hogy a határon túl új munkahelyeket hozzon létre, hiszen ezeken a vidékeken olyan személyeket talál, akik már ismerik a nyelvet is. Ez által csökkenne a határon túliak migrációja is. A migráció kapcsán főképp Erdélyben és Vajdaságban többször elhangzik, hogy Magyarország egyre inkább veszít vonzerejéből, és felértékelődnek más nyugat-európai célországok.

E kérdés kapcsán röviden azt összegezhetnénk, hogy a válaszadók szerint kárpát-medencei munkaerőpiacban kell gondolkodni, ami kétirányú mozgást feltételez: a határon túliak magyarországi jelenlétét, és a magyar tőke kárpát-medencei hasznosulását. Mindebből az is következik, hogy az oktatási támogatásokat ebben a kontextusban kell végiggondolni, és ilyen megfontolások alapján kell egy új stratégiát is kidolgozni.

4.5.4. Vélemények a szórványoktatásról (4. kérdés)

A feltett kérdésre adott válaszokat két nagy kérdéskör köré csoportosíthatjuk: egyrészt a szórványközpont létrehozására adott javaslatok kérdését lehet külön kiemelni, melyre a válaszadók 42%-a tett javaslatot, másrészt a szórványkérdésre egyéb vetületeit taglaló válaszokat.

A szórványközpontok létrehozása, vagy azok kiemelt támogatása minden régióban felmerülő gondolat, így a továbbiakban a szórványkérdés kapcsán csak az ezekre vonatkozó véleményeket ismertetjük.

Erdély esetében a szórványközpont létrehozására tett javaslatok szerzői többségükben szórványban működő intézmények képviselői, részükről az alábbi főbb vélemények fogalmazódtak meg:

Létrehozásának oka: két érvelésmód hangzik el, az egyik az asszimiláció kérdéskörét érintve a szórványközpontot mint az asszimiláció anti-tézisét fogalmazza meg, a másik egy pragmatikus érvelésmód, mely az oktatás szereplőinek oldaláról közelíti meg a kérdést, felhívva a figyelmet arra, hogy a mindennapi ingázás nem csupán fárasztó, de időigényes is, és ezáltal az oktatás hatékonyságát csökkenti. A két érvelésmód egymásnak nem ellentéte, sokszor egymást kiegészítve jelenik meg ugyanazon szerző érvrendszerében.

Működési elképzelések: kollégiumi ellátást és étkezést biztosító oktatási intézmény, mely egyben az ingázás kérdését is megoldaná: hétvégén iskolabuszokkal szállítanák haza a kisdíákokat szüleikhez, majd vissza a szórványközpontba. A szerzők javaslatot tesznek a működés fenntartásának magyarországi támogatására is, melynek értelmében a *kollégiumi ellátás és az ingáztatás költségeit* a fenntartó felelősségébe helyezné át. Erre vonatkozóan több javaslat született: alanyi jogú támogatás, pályázati rendszerben szociális alapú ösztöndíjrendszer bevezetése.

Többen hangsúlyozzák az *oktatás minőségének* kérdést is, felvetésükben akkor van értelme elsősorban a szórványközpontok létrehozásának és fenntartásának, amennyiben minőségi oktatást tud nyújtani az ott tanuló diákok számára. A válaszadók az oktatás minősége alatt jó tanári képességekkel rendelkező pedagógusokat értenek, javasolják a *tanárok kiemelt támogatását*, ezzel lehetne odavonzni a „jó” pedagógusokat, mely által biztosítottá válna a diákok minőségi képzése is.

Létrehozásuk helye: megoszlanak a vélemények, három elképzelés született:

1. óvoda és általános iskola szórványban működő szórványközpontban, gimnáziumi oktatás a tömbmagyar vidékeken, mivel ott szélesebb képzési kínálat létezik.
2. óvodától gimnáziumig az oktatást szórványközpontban kell megvalósítani, megyénként 2–3 központ létrehozásával.
3. az óvodát és az elemi iskolát helyben kell biztosítani, a gyermek szülőfalujában, az általános iskolát és a gimnáziumot pedig szór-

ványban működő oktatási központokban. Ezen elképzelés érvelei a szülőket és kisgyereket teszik középpontba, véleményük szerint a szülők a kisgyermekeket nem szívesen engednék el számukra távoli, bentlakásos intézménybe.

Egyházi szerepvállalás a helyi oktatásban: az egyik javaslat arra vonatkozik, hogy a visszakapott egyházi ingatlanokban lehetne az iskoláztatást megoldani azon helységek esetében, ahol az állam nem engedélyezi magyar tannyelvű osztályok létrehozását és fenntartását az alacsony gyermeklétszám miatt.

Több szerző a dévai példát említette, mint megoldási javaslatot a szórványoktatás problémáinak megoldására.

A *Felvidékről* származó vélemények elsősorban a szórványközpontok létrehozását támogatják, de legtöbbjük nem tett kísérletet a javaslat tartalmi kifejtésére. Romániától eltérően azonban új gondolatként megjelenik a helyi önkormányzat felelősségének kérdése is. Javaslaik az alábbi szempontokra vonatkoznak:

- kollégiumi ellátást biztosító szórványközpont támogatása
- *helyi önkormányzatokat* bevonni a szórványközpontok kialakításába és fenntartásába
- létrehozásuk helyére az erdélyi 1. sz. elképzelés jelenik meg, azaz óvoda és általános iskola szórványban működő szórványközpontban, gimnáziumi oktatás a tömbmagyar vidékeken valósulna meg.

Vajdaság esetében az alábbi főbb vélemények fogalmazódtak meg:

Működési elképzelések: hasonlóan az erdélyi javaslatához, itt is kollégiumi ellátást és étkezést biztosító oktatási intézményt javasolnak, mely egyben az ingázás kérdését is megoldaná iskolabuszokkal.

A szórványközpontok működéséhez a *főbb szereplőket is érdekelté* kell tenni: egyrészt a tanárok számára utazási vagy lakás támogatást kellene biztosítani; másrészt a szülőket is motiválni kell. A szerzők felhívják a figyelmet a szórványközösségek zárkózottságára és az új dolgoktól való félelmükre, ezért javasolják stratégia kidolgozását a szülők meggyőzésére, pl. előadások tartása számukra a magyar oktatás népszerűsítése céljából.

Létrehozásuk helye: nagyon megoszlanak a vélemények, az alábbi elképzelések születtek

1. szórványközpontok létrehozása a tömb magyarságban

2. szórványközpontok létrehozása a létező magyar tannyelvű középiskolák körében.
3. az elemi helyben legyen elvégezhető minden kisdíák számára, szórványközpont általános iskolától kezdődően a szórványban.
4. három szerző konkrét javaslatokat is tett a vajdasági szórványközpontok létrehozásának helyére vonatkozóan:
 - Bánságban az Al-dunánál Székelykeve; Közép-bánságban Torontálvásárhely vagy Muzslya; Dél-bácskában Temerin, Kelet-bácskában: Gombos vagy Bezda
 - Szabadkán, Zentán, Topolyán, esetleg Nagybecskerek, Újvidék
 - Nagybecskerek, Muzslya

A *kárpátaljai* szórványközpontot támogató javaslatok elsősorban a kérdés fontosságát hangsúlyozzák, ám különösebben nem részletezik azt. Támogatási célként a kollégium és utaztatást jelölik meg, illetve normatív támogatás bevezetését javasolják.

A szórványközpontot támogató *magyarországi* javaslatok nagyon heterogének. A *működési elképzelések* szintjén többen javasolják a határon túli válaszadók által is megfogalmazott gondolatokat, hogy kollégiumi ellátással összekötött iskolaközpontokat hozzanak létre, ahová buszok szállítják majd a gyerekeket. Az új központok létrehozása mellett, feladatként fogalmazódott meg a már meglévő intézmények működésének támogatása. A *létrehozás helyének viszonylatában megjelenik, hogy* az alsó fokú oktatás helyi magyar állami támogatása mellett szórványközpontokat kellene létrehozni, ahol általános iskolás kortól tanulhatnának a diákok.

A magyarországiak esetében markánsan megjelennek egyéb olyan szempontok is, mint: az *egyházi szerepvállalás, a tudatos hálózatépítés és a támogatások alapjául szolgáló „akkreditációs eljárás”* bevezetése a szórványkollégiumok esetében is.

4.5.5. Vélemények a Magyariskola Program egészéről (5. kérdés)

A válaszadók többsége, mint az a statisztikai elemzésből is kiderült egyetért a Magyariskola Programban megfogalmazott oktatásfejlesztési iránnyal, olyan válaszokkal találkozhatunk, mint: „jól átgondolt, jól hasznosítható program”, „helyesnek tartom a felvázolt irányt” stb., illetve „teljesen egyetértek, fontos hogy a gyakorlatban is alkalmazzák”, „irányadók, de ezeket tovább kell fejleszteni, és hangsúlyt fektetni rá, hogy ne

csak szimbolikus segítségek legyenek, hanem anyagi források és valós támogatási rendszer kialakítása” stb. Ez utóbbiak arra utalnak, hogy a szerzők bár egyetértenek a felvázolt iránnyal, szükségesnek tartják a felvázolt program továbbgondolását és operatív alkalmazását is. A részben egyetértők a kivitelezés miatti aggodalmukat fogalmazták meg, mint pl. „a kivitelezés lényeges”, „hozzárendelt pénz hiányában nem mond semmit”.

A Javaslatnál négy fő nem értett egyet, közülük ketten nem indokolták ellenvetésüket, egy válaszadó politikai elkötelezettsége miatt utasítja el a programot „a múlt kormány jobb volt”, a negyedik pedig a tömb és szórvány eltérő finanszírozását utasítja el gondolati szinten.

Összegzés helyett

A Magyariskola Programba foglaltak nagyszerűen rezonáltak a válaszadók körében. Elemzésünkben többször említettük, hogy a válaszok sok esetben a közölt Javaslatban foglaltaknak „megfelelően” történtek, azaz olyan tematizációk jöttek elő, amelyek vagy már a kiinduló szövegben is benne voltak, vagy azok továbbgondolására épültek. Ezért azt gondoljuk, jó kezdeményezés volt, hiszen először történt egy meglehetősen heterogén, rengeteg zárvánnyal, helyi sajátossággal rendelkező világban elindítani valamiféle közös gondolkodást. Ezt a közös eszmecserét, illetve ennek lehetőségét sok válaszoló is méltatta.

Ha a Javaslatnak, és az erre beérkezett válaszoknak az volt a célja, hogy a határon túli oktatástámogatásokat új alapokra helyezze, akkor a vélemények összesítése egy nagy és első (de korántsem egyetlen) lépésnek tekinthető. Az eddigi javaslatokat a mellékletünkben szereplő táblázatokban összesítettük, a továbblépéshez pedig az oktatás „beavatkozási területeit” is külön tárgyaltuk.

A támogatási rendszer megreformálása érdekében tett erőfeszítéseket méltatva, végezetül fontosnak tartjuk egy minduntalan felbukkanó problémára felhívni a figyelmet. Általánosságban tekintve a támogatási rendszer szintjén ugyanis kitapintható egy *sajátos ellentmondás*: a szakma felől nézve az oktatás minőségének, működésének, működtetésének és hatékonyságának kellene előtérbe kerülnie, a politika felől azonban a magyar identitás, a nemzet tudat operacionalizálásának mentén szerveződő támogatási elvek és projektek kerülnek előtérbe. A kisebbségi okta-

tás természetesen szoros összefüggésben van a nemzeti identitás megőrzésével (a szórványban és interetnikus régiókban különösképpen), ám a támogatáspolitikában mintha az a logika érvényesülne, hogy a kisebbségi magyar oktatási intézményrendszer külső támogatása automatikusan együtt jár majd a kisebbségi oktatás hatékonyságával és minőségével. A támogatások ezért elsősorban intézményi kereteket, illetve ezek megszilárdítását vagy kialakítását tudják megcélozni, ám az a fontos kérdés, hogy mindebből, hogyan lesz szabályozott oktatási folyamat vagy pedagógiai probléma (netán siker), nagyon ritkán feszegetett kérdés. Mindez érthetőbbé válik, ha arra gondolunk, hogy az elmúlt másfél évtizedben például a kisebbségi oktatási, pedagógiai kérdésekre kutatására elenyésző mértékű összegeket fordítottak, vagy például osztálytermi megfigyelésre feltételezhetően sosem adtak (ám lehet, sosem igényeltek) pénzt.

Kérdés, a Javaslat és a beérkezett válaszok, illetve az ezek alapján felszínre kerülő vélemények képesek lesznek-e egy új közös vállalkozásba, nevezetesen a határon túli oktatás támogatásának – éppen a véleményadók jogos felvetései alapján történő – megváltozásába torkolni?